

Claus Zittel — Stuttgart Research Centre for Text Studies

[Imelda Rohrbacher: *Poetik der Zeit. Zum historischen Präsens in Goethes Die Wahlverwandtschaften*. Vandenhoeck & Ruprecht — Vienna University Press, Göttingen — Wien 2016]

Selten kommt es vor, dass man auf eine Studie stößt, die einem längst vertraute Sichtweisen auf einen der eigenen Lieblingstexte so sehr verändert, dass man das Buch auf aufregende Weise neu zu lesen beginnt. So erging es mir bei der Lektüre einer gerade erschienenen Interpretation von Goethes *Die Wahlverwandtschaften* aus der Feder der Wiener Germanistin Imelda Rohrbacher. Heute, da der Trend durch den Siegeszug der Digital Humanities zu quantitativen Textanalysen geht, erscheint dieses Buch als ein kostbarer Solitär, da sich in ihm die klassische Tugend des genauen Lesens mit methodischer Innovation auf das Glücklichsste verbindet. Der methodische Neuanfang verdankt sich einer souveränen Verschränkung von linguistischen und literaturwissenschaftlichen Fragestellungen.

Imelda Rohrbacher untersucht die Funktionen, die der Einsatz des historischen Präsens für die Erzählvorgänge in Goethes rätselhaftestem Buch übernehmen kann. Dafür beschreibt sie sehr genau all jene Stellen, in denen die Erzählung vom Präteritum oder Perfekt ins Präsens wechselt. Diese Tempuswechsel gelten gemeinhin als Kennzeichen modernen Erzählens und werden diesem meist einfach pauschal zugeschrieben. Dass das historische Präsens jedoch sehr viele verschiedene Ausdrucksformen und Funktionen bereits in Goethes *Wahlverwandtschaften* wahrnimmt, zeigt Imelda Rohrbacher in meisterhaften Detailanalysen auf. So kann der Wechsel ins Präsens z. B. zugleich eine Beschleunigung des Erzähltempo eine Dynamisierung und Dramatisierung bewirken, oder auch eine Emotionalisierung des Geschehens oder des inneren Erlebens der Figuren zum Ausdruck. Die Tempuswechsel erfüllen so die Aufgabe eines impliziten Erzählerkommentars, der durch die Umstellung von Perspektiven die Aufmerksamkeit des Lesers steuert. All dies bedarf der überaus sorgfältigen Analyse von Einzelstellen in ihrem jeweiligen Kontext. Imelda Rohrbacher führt dieses vorsichtige Vorwärts- und Rückwärtslesen in einem ebenso subtilen close reading luzide vor und vermag zudem zu zeigen, dass es zwischen all jenen Stellen, an denen es zu diesen auffälligen Zeitsprüngen kommt, Zusammenhänge gibt. Offensichtlich dienen die Tempuswechsel auch der Organisation und Komposition des Textes, denn sie knüpfen ein verborgenes Band verwandtschaftlicher Beziehungen zwischen vermeintlich entlegenen Stellen, bilden ein zeitliches Ordnungssystem, das erhebliche Konsequenzen für die Interpretation des ganzen Textes nach sich ziehen. In diesem präzisen Sinne legt Imelda Rohrbacher die den *Wahlverwandtschaften* zugrundeliegende Poetik der Zeit offen.

Zugleich stellt diese Arbeit auch einen gewichtigen Beitrag zur Narratologie dar, wobei sie den kanonischen Studien von Brinkmann, Weinrich, Käte Hamburger und Dorrit Cohn nicht in abstrakter Methodendiskussion begegnet, sondern anhand von subtilen Textanalysen vorführt, dass die Erscheinung des Tempuswechsel weit vielfältiger und komplexer ist, als bislang angenommen. Kurzum, man partizipiert beim Lesen dieser höchst anschaulich und lebendig geschriebenen Studie auf Schritt und Tritt an klugen und überraschenden Einsichten; es ist eine Schule des genauen Lesens, wie man sie heutzutage nur noch sehr selten findet.

Málokdy narazíte na studii, která promění dlouho navyklá hlediska, uplatňovaná na oblíbený text, natolik zřetelně, že začnete knihu číst vzrušeně a nově. Mně se to stalo po přečtení čerstvě publikované interpretace Goethových *Spříznění volbou* z pera vídeňské germanistky Imeldy Rohrbacher (*Poetik der Zeit. Zum historischen Präsens in Goethes Die Wahlverwandtschaften*. Göttingen — Wien 2016). Dnes, kdy vítězné tažení *digital humanities* směřuje všechny trendy ke kvantitativním analýzám textu, se tato monografie jeví jako unikátní solitér, ve kterém se klasická ctnost přesného čtení svrchovaně šťastným způsobem spojuje s inovativní metodikou. Za nové metodické východisko kniha vděčí suverénnímu propojení lingvistických a literárněvědných otázek.

Imelda Rohrbacher zkoumá funkce, jež na sebe v Goethově nejzáhadnější knize může v narativních postupech vzít dosazení historického prezentu. Podává proto precizní popis všech míst, kde vyprávění přechází od préterita či perfekta k prezentu. Tato změna gramatického času se zpravidla považuje za příznak moderního vyprávění, kterému se paušálně přisuzuje. Rohrbacher ale v mistrovských detailních analýzách ukazuje, že již v Goethových *Spřízněních volbou* na sebe historický prezens bere velmi mnoho výrazových forem a funkcí. Přejít k prezentu tak může například vyvolat zrychlení vyprávěcího tempa, dynamizaci a dramatizaci, nebo může vyjádřit emocionální zatížení děje či vnitřního prožitku postav. Změny gramatického času tak plní úkol implicitního vypravěčského komentáře, který změnou perspektiv řídí čtenářskou pozornost. To vše vyžaduje zvláště pečlivou analýzu jednotlivých pasáží v příslušném kontextu. Toto anticipativní i retrospektivní čtení Rohrbacher provádí v pronikavém a subtilním *close reading*, a navíc je s to prokázat, že mezi všemi místy, na nichž dochází k těmto nápadným časovým přeskokům, panují jisté souvislosti. Změny gramatického času očividně slouží i textovému uspořádání a kompozici, protože vytvářejí skryté pouto spříznění mezi domněle odlehlými místy a zakládají časový organizační systém, který s sebou nese závažné důsledky pro interpretaci celého textu. V tomto přesném smyslu slova Imelda Rohrbacher odhaluje temporální poetiku, jež leží v základě *Spříznění volbou*.

Současně je její práce také významným naratologickým příspěvkem, který se s kanonickými studii Brinkmanna, Weinricha, Käte Hamburger a Dorrit Cohn nekonfrontuje v abstraktní metodologické diskusi, nýbrž předvádí pomocí subtilních textových analýz, že fenomén změny gramatického času je mnohem rozmanitější a komplexnější, než se doposud předpokládalo. Zkrátka a dobře, při čtení této vysoce názorné a jiskrně napsané studie neustále přihlížíme důvtipným a překvapivým postřehům: je to škola přesného čtení, jakou dnes najdeme jen velmi vzácně.

Vyjma repliku Vasilije Ščukina, kterou přeložila Hana Kosáková, přeložil Martin Pokorný.